

ONDSKABENS SKJULTE ANSIGTER

Johs. H. Christensen

Det onde selv kan ikke ses, dets virkninger kan. Ondskaben udspring hævdes at være den menneskelige selvhævdelse, den narcissistiske lyst til at tage sig ud, spejle sit ego i andres øjne. Spørgsmålet om det ondes oprindelse søges besvaret hos kirkefaderen Augustin, der tautologisk siger, at det onde kommer af selve den perverse lyst til at gøre det. I en omtale af Shakespeares »Macbeth« påpeges det, hvordan Macbeth's ambition, der først er ubevidst, udløser en ondskab, som gennemsyrrer og forgifter alt og nedbryder, dehumaniserer både menneske og samfund og endog tilintetgør både tiden, sønnen og højtiden. I John Miltons epos »Det tabte Paradis« findes den mest nøjagtige diagnosticering af den djævelske ondskab i Satans skikkelse, der vil være selve det kolde, destillerede intellekt, frigjort fra enhver følelse og dermed fra enhver samvittighed, til fordel for en kold, destruktiv luciferisk lidenskab.

Bemærkelsesværdigt nok er der i mennesker en uvilkårlig trang til at undskylde og tilgive. »At forstå alt er at tilgive alt«, hvorved ansvaret for ondskaben forflygtiges. Dette eksemplificeres i en omtale Albert Camus' roman »Den Fremmede«, den dag i dag en af de mest læste romaner i verden. Endelig lokaliseres det onde til den kristne forestilling om arvesynden, der opfattes som et ontologisk kategori, ikke som en moralsk, og forbindelsen slutes tilbage til optaktens betragtninger om den uhæmmede selvhævdelse og -følelse som det ondes ansporing. Som modvægt stilles heroverfor det kristne begreb om den selvfor-glemmende opmærksomhed og den selvhengivende kærlighed.

Afsky det onde; hold jer til det gode.

Paulus: Romerbrevet kap. 12 v. 9

1.

Earlier the others had been worried about Darl. Speed took his metabolism to strange places. His face had popped a sweat for no reason, then it had run like string out of his hair while he sucked air through his mouth as though his tongue had been burned. He peeled off his shirt and sat on a rock, his hands pressed to his heart, a blue-collar girl from the West End mopping his skin dry.

He toked on a joint sprinkled with China white and held the hit in his lungs, one time, twice, three, four times, until his eyes blinked clear and the angle iron twisting in his rib cage seemed to dissolve like liquorice on a stove.

He snapped the cap off a beer and drank it in front of the fire, bare-chested, the legging of his butterfly chaps molded against his thighs like black tallow.

His face was serene now. His mouth seemed to taste the wind, the blue-black density of the sky, the moon that rose out of the trees.

'This is the way it's supposed to be, ain't it. We're up here and everybody else is down there. It's like a poem I read. About Greeks who lived above the clouds' he said. 'Know what I mean?'

The others who sat on motorcycles or logs or on the ground, stoned-out, euphoric in the firelight, their skin singing with the heat of the day and the alcohol and dope in their veins, toked and huffed on joints and nodded and smiled and let the foam from their beer bottles slide down their throats.

'What about you, Sandy? You red that poem?' he said to the West End girl, who sat on an inverted bucket by his foot.

'I wasn't too good in English', she said and raised the corner of her lip in a way that was meant to be both self-deprecating and coy.

He twisted his metal-sheathed boot sideways, so it tapped hard into her bare ankle.

'Then you should read this poem. Because it's a great fucking poem', he said.

'Yeah, sure, Darl.'

'What makes you think you got to agree with me? You haven't even read it. That's an insult. It's like you're saying ...' He paused, as though on the edge of a profound thought. 'It's like you're saying I need you to agree with me, or otherwise I'm gonna be all broken up 'cause my ideas are a pile of shit or something.'

'I didn't mean that, Darl.'

Her eyes looked into the dark. He stepped closer to her so his chaps intruded on the edge of her vision. His beer bottle hang loosely from his hand. The orange hair on his wrist glowed against the fire.

*'What **did** you mean, Sandy?' he asked.*

'Nothing. It's just real neat out here. The wind's getting cool, though.' She hugged herself, feigning a shiver.

'You ever pull a train, Sandy,' he asked.

The blood went out of her face.

'Don't worry. I was just seeing if you were paying attention', he said, then he leaned over and carefully spit on the top of her head.¹

---

1 James Lee Burke: *Cimarron Rose*; Orion, London 1997.

2.

Darl er en skidt knægt, en forkælet rod på seksten-sytten år fra et velstående hjem, som både dækker over ham og betaler sig fra ubehageligheder, når han skejer ud i vold – for voldens skyld, for at vise, at han tør, for at skabe frygt hos dem, som er svagere.

Hans foragt for andre og den dermed forbundne selvovervurdering folder sig ud med næsten paradigmatisk præcision i det forløb, det lange citat dækker. »This is the way it's supposed to be, ain't it? We're up here and everybody else is down there«. Vi, de frigjorte, overmenneskene er her oppe, mens »alle de andre« slavenaturer er dernede. Han er hævet højt op og identificerer sig med de græske guder på Olympen, som han engang har opsnappet et eller andet om i et digt.

I samme øjeblik stumper af digtet flyder ind i hans omtågede bevidsthed, er han klar til at hævde sig over for Sandy, der er en jævn pige og underkastet ham som opvarter. Men hun læser ikke digte. Da hun undskyldende røber sin uvidenhed, sparkes han hende på anklen, hvor det gør *helvedes* ondt.

Han ved, at han har magten, da han siger, at hun burde læse digtet, hvad der er en hån, der udstiller hende som dummere end ham, den ophøjede. I virkeligheden er han er ligeglad med hendes forhold til poesi. I sin kolde beregning har han opfattet, at hun er bange og vil føje ham, hvad han ondskabsfuldt vender imod hende i den bebrejdelse, at det er fornærmeligt, at hun vil være enig med ham. Som om – og han vejrer poserende efter det svar, han på forhånd har rede, nemlig at hun antyder, at hans tanker er det rene lort. Sådant mente hun det ikke, forsvarer hun sig og har ret, men hun er den underlegne, som han pisker rundt i manegen: »Hvad mente du så?« Hvorefter han truer hende med gruppevoldtægt² – og til sidst spytter på hende.

Den trinvis udvikling i dette forløb afslører – efter min mening med mageløs psykologisk nøjagtighed – den stærkes tiltagende styrke over for den svages tiltagende svaghed; dernæst at den stærke ikke har noget formål andet end netop at udnytte den svages underlegenhed i en uafvendeligt accelererende ydmygelse, der følger af den magt, som i nydelsen af sig selv fordrer den totale underkastelse, der ikke lader sig skelne fra den totale nedværdigelse.

Drengens magtdemonstration er diffus og meningsløs. Den udspringer af den ondskab, som vil ondskaben for dens egen skyld, den ondskab, som nyder sig selv, og som i sin følelseskulde hensynsløst placerer sig i et andet menneskes bevidsthed for at fremkalde og udnytte dets angst og rådvildhed.

---

2 – »pull a train«, betyder ikke – som den sjuskede danske oversættelse tror – »at trække et tog«, men at blive offer for gruppevoldtægt. Romanen er udgivet på dansk på forlaget Hovedland under titlen: »En rose fra Texas«.

3.

Hvorfor handler Darl, som han gør? Hvad er årsagen til hans ondskab?

Der kan sikkert gives mange, velbegrundede svar af social-psykologisk art (overklassebaggrund, forkælelse, samfundets almindelige forråelse) eller af individual-psykologisk art (ringe begavelse, afstumpet sjæleliv, arvelige dispositioner). Da jeg ikke er psykolog af fag, vil jeg holde mig til, hvad jeg i mangel af bedre, med en hjemmestrikket betegnelse vil kalde en eksistential-psykologisk teori eller forklaring.

Herved forstår jeg den almene, altid anfægtede indsigt i menneskesindets mangfoldighed af mørke krinkelkroge og deforme mærkværdigheder, som kan udledes dels af daglig omgang med mennesker i alle mulige konflikt- og krise-situationer (det, der i teologien kaldes for »sjælesorg«); dels af fordybelsen i den store teologiske tradition (Paulus, Augustin, middelalder-teologerne, Dante, Luther, Pascal, John Milton og herhjemme Grundtvig, Kierkegaard og Jakob Knudsen) og en vedvarende beskæftigelse med kunst, for mit eget vedkommende især billedkunst, litteratur og film.

Blot forholder det sig så besynderligt med ondskaben, at man aldrig ser den ansigt til ansigt med undtagelse af dem, som har mødt Djævelen. Dem er der nogle af, men trods alt få. Ondskaben har mange ansigter, men de er skjulte, gemmer sig i mørket, som er ondskabens sande hjem. Enten forklæder den sig – som en slange f. eks., eller vi ser den slet ikke. Men vi fornemmer dens virkning, akkurat som vi hverken ser stormen eller brisen, men ser de bølger, stormen pisker op, og de blade, der skælver i brisen.

4.

Der består et nært slægtskab mellem en type som Darl og den firedobbelte morder Peter Lundin³. Ondskaben tages i den abnorme selvhævdelses tjeneste. Kan man ikke andet, kan man være destruktiv og i sin ødelæggelsestrang vække opsigt ved at overskride grænser. Derfor må ondskaben offentliggøres. Darl er en praler, som Lundin er en praler, og en praler kræver publikum. Derfor praler Lundin ustandseligt af sin forbrydelse og offentliggør brudstykker og makabre detaljer. Således sikrer han sig den konstante opmærksomhed, hans kræftsvulst eller vampyr af et jeg snylter på. Samtidig kan ondskabens lyst gentages i fortællingen om, hvad der skete. For sket er sket, ofrene er væk, unddraget ham. Derved er lysten ved ondskabens konkrete, fysiske udøvelse nægtet den fængslede. Derfor må den

---

3 I sit banebrydende essay *Den æstetiske idiosynkrasi* fra 1959 (trykt i essaysamlingen »Begyndelsen«, 1960) har Thorkild Bjørnvig analyseret en lignende forbryder-type, nemlig bandeføreren Pinkie i Graham Greene's roman »Brighton Rock« (1938).

genoplives i fantasien, i fremstillingen, i praleriet. For fantasien er i dette tilfælde ikke indlevelse eller medfølelse, men pirring af et på én gang overdimensioneret og underdimensioneret jeg.

På engelsk har man en skelnen, hvis indholdsmæssige definition skyldes den romantiske digter og filosof S. T. Coleridge. Man skelner mellem »*fantasy*« og »*imagination*«. »Fantasy« er dagdrømmeriet, jeg-pirringen, der ofte ejakuleres i græseoverskridende seksuelle fantasier og i forestillet magtudfoldelse. Mens »imagination« svarer til, hvad Grundtvig kaldte »indbildningskraften«, altså evnen til at sætte sig i den lidendes sted, evnen til i forfærdelse, deltagelse, indlevelse, medfølelse at sige: Det kunne have været mig! og så handle som samaritanen i lignelsen. Darl, Lundin og tilsvarende typer er totalt i »fantasy's« vold, for al fantasieren er selvforherligelse.

Det værste, som kan hænde en torturbøddel er, at offeret dør. For døden sætter grænsen for hans magt. Døden gør hans magt til en afmagt. I døden glider offeret ham af hænde⁴. Man omtaler af og til døden som en befrielse

---

4 Ærligt indrømmer Marquis de Sade således, at »glæden ved at dræbe en kvinde varer kun kort; når hun er død, kan hun ikke føle mere; det frydefulde ved at lade hende lide, forsvinder med hendes liv. ... Derfor vil vi mærke hende med glødende jern, hvorved hun vil lide, lige til hun dør, og dermed bliver vores vellyst i dens uendelige forlængelse desto større. ... Vellystens princip – den ophidsende tanke om at forlænge dødekvalerne for den enkelte i det uendelige – må erstattes af mordet på de mange; man kan ikke regne med at bruge lang tid på at dræbe en enkelt, det er ikke muligt; men i stedet kan man så dræbe et stort antal«. Citeret efter Rüdiger Safranski: *Det onde eller Frihedens drama*, Gyldendal 1999. Sades filosofi er moralsk darwinisme for Darwin. Han fører det attende århundredes materialisme frem til dens logiske, men ikke nødvendige konklusion. Mens f.eks. William Blake sprængte både rationalismens og materialismens bånd i sin visionære og revolutionære tænkning og kunst, lod Sade i sin moralske darwinisme »the fittest« overleve på en diæt af vold, mord, seksuel perversion og tyranni. I hans verden findes der kun svage og stærke eller lastefulde, onde. Samfundet er de svages sammensværgelse for at hæmme naturens iboende kræfter, og det belønner derfor de første og straffer de sidste. Alligevel er naturens fremmarch uafvendelig, for begge parter, svage som lastefulde er fysisk determineret. De stærke har fordel. De går omkring som ulve mellem lam, og succes betinges af akkurat deres styrke. Tillader de blot en enkelt gang de svage – ved handling eller argumentation – at anfægte deres dominans, er de fortabt. Det menneskelige vilkår er derfor en stadig spænding mellem undertrykker og undertrykt, mellem bøddel og offer, udelukkende betinget af et næsten metafysisk institueret magtforhold. Eftersom ingen af parterne bevidst har valgt deres prædeterminerede rolle, kan de hverken vurderes positivt eller negativt, men blot noteres for, hvad de er. Det bagvendte – perverse – er, at rationalisme, materialisme og anti-metafysik her præsenterer sig som et ontologisk vilkår, det vil sige som akkurat – metafysisk! Da Sade tilbragte en tredjedel af sit liv i fængsler og galeanstalter, er det næppe sandsynligt, at han selv realiserede sine fantasier, men hans nærmeste frygtede, at han ville gøre det, hvis de slap ham løs. Til gengæld var der i den depraverede samtid andre, som både gjorde, hvad Sade fantaserede om, og det, som var værre. (David Coward: »Pornocrat or Libertarian«; The Times Literary Supplement 15.2.99)

eller en udfrielse. Det døde tortur-offer er udfriet, befriet fra bødlen, undsluppet ham, hvad der er en krænkelse af hans oplevelse af magtfuldkommenhed. Samtidig sætter døden i metafysisk forstand en grænse for ondskaben. Så nådigt er tilværelsen indrettet, at der er måde med ondskabens magt.

5.

Det gør naturligvis ikke ondskaben uskadelig, ej heller undskylder det dens udøvere. Men hvem er de? Før det spørgsmål kan besvares, må et andet stilles, nemlig på ny: Hvor har det onde sit udspring? Hvad er dets årsag? Ser man bort fra Paulus, hvad man ikke bør, så finder vi et af de tidligste forsøg på at definere det irrationelle og mørke i det ondes energi hos kirkefaderen Augustin.

Omkring år 400 e. Kr. skrev han sin selvbiografi, den første i en genre, som skulle få kolossal betydning i europæisk kultur. *Bekendelser* kaldte Augustin sine erindringer. Her fortæller han i Anden Bog om et trivielt tyveri, han begik som halvvoksen dreng. Sammen med sine kammerater stjal han nogle pærer, som der ikke var nogen nydelse ved. Han havde dem bedre derhjemme: »Jeg stjal noget, som jeg havde rigeligt af, endda meget bedre, og jeg ønskede ikke at nyde den ting, tyveriet gjaldt, kun selve det synlige tyveri«. Hvorfor så tyveriet? Og hvorfor kan han som voksen vende tilbage til det med gru? Svaret giver han, henvendt til Gud: »Lad nu dette mit hjerte sige dig, hvad det søgte, nemlig at jeg skulle være ond til ingen nytte, at min ondskab ikke skulle have nogen anden grund end ondskab. Hæslig var den, og jeg elskede den, elskede at bukke under, elskede min fejl, ikke det, for hvis skyld jeg fejlede, men selve min fejl elskede jeg«.

Jeg kender ingen bedre forklaring på det onde, end at det står i ledtog med en lyst til at gøre det, *blot fordi det er ondt*. I en vis forstand er denne lyst perverteret kærlighed, antyder Augustin, idet Gud skaber ud af fuldkommen, ren kærlighed. I ondskaben efterligner mennesket Guds skaberhandling »om end på en fordrejet og fordærvet måde«. Lysten ved at gøre det forbudte, blot fordi det er forbudt, udspringer af kærlighedens modsætning, som er hovmodet.

Augustin har en bemærkelsesværdig tilføjelse, nemlig at han og kammeraterne lo af deres – jo i grunden ret harmløse – forbrydelse. »Jeg ville ikke have gjort det alene, slet ikke alene«. Det onde – jf. Darl/Lundin – krævede altså opmærksomhed, tilskuere, man skal tage sig ud, vække opsigt, prale. Og prale kan man ikke i enrum.

6.

Selv kender jeg ingen mere gruelig og forfærdende skildring af det onde end Shakespeares »Macbeth«. Her er det ikke muligt at give nogen ud-

tømmende tolkning af dette mesterværk, selv om det er den korteste af Shakespeares tragedier. Men et signalement af ondskabens væsen og virkning skulle dog være muligt.

Gennem hele tragedien går der chokbølger af rædsel, og ondskaben arbejder i ly af mørket. Macbeth: »Stars, hide your fires,/ let not light see my black end deep desires;/ the eye wink at the hand; yet let that be,/ which the eye fears, when it is done, to see«. Mørket er – som nævnt – ondskabens element, og i mørke mister man orienteringen og plages i vilde, lammende mareridt, hvad der også præger tragediens sprog. Det er anspændt, nervøst, splittet – uden den visuelle klarhed, der præger f. eks. »Othello«.

Ondskabens væsen er af dobbelt beskaffenhed. Således er Lady Macbeth ikke kun en kvinde med stor, hensynsløs viljestyrke, hun er besat af ondskaben som af en djævelsk, uren, mørk ånd, som hun forskriver sig til i en fornægtelse af sin menneskelighed: »Come, you spirits/ that tend mortal thoughts, unsex me here,/ and fill me from the crown to the toe, top full/ of direst cruelty«. »(-) Come, thick night,/ and pall thee in the dunnest smoke of Hell, that my keen knife see not the wound it makes,/ nor Heaven peep through the blanket of the dark,/ to cry: 'Hold, hold'«!

Men også Macbeth er besat af sin ambition, der forud for stykket er ubevidst og derfor træder ham i møde i heksenes hidsende besværgelser, der i sig rummer selve ondskabens grundformel: »Fair is foul, and foul is fair«. Sandhed bliver til løgn og løgn til sandhed, smukt til hæsligt og hæsligt smukt, lys til mørke, mørke til lys, godt til ondt og ondt til godt.

Man har diskuteret, hvorvidt Shakespeare var en kristen kunstner. Jeg skal ikke blande mig i diskussionen, men i skildringen af det onde i »Macbeth« følger han en kristen tankegang, nemlig at ondskaben er djævelsk, og at Djævelen er løgnens fader og mørkets fyrste. Og at Djævelen er den store frister.

Til sin overraskelse udnævnes Macbeth, der allerede er blevet Than of Glamis, også til Than of Cowdor, og da vågner – med heksene som en slags psykisk vækkeur – den tanke i ham også at blive konge: »To be King/ stands not within the prospect of belief/ no more than to be Than of Cowdor«. Men det er jo akkurat, hvad han netop er blevet til, derfor kan den utænkelige tanke, at blive konge tænkes, men i negativ – som det umulige, der dog ligger inden for det muliges grænse, hvis den største, mest ødelæggende, mest ryggesløse ondskab fuldbyrdes, nemlig kongemordet, der er mere end blot en grusom forbrydelse, men tillige en fornægtelse af al orden i verden, der synker sammen i kaos; deraf de floder af blod, som skyller igennem tragedien. I samme øjeblik den utænkelige ondskabs handling er tænkt, er den i virkeligheden også udført, vejen til den skal blot tilbagelægges: »My thought, whose murther is but fantastical,/ shakes so my single state of man, that function is smother'd in surmise,/ and nothing is, but what is not«.

Således er også Macbeth en besat, et viljeløst redskab for sin fristelse, og er han først slået ind på ondskabens vej, kan han ikke vende om: »I am in blood/ stepp'd in so far, that, should I wade no more,/ returning were as tedious as go o'er«, siger han træt. Ondskaben og forbrydelsen dræner da al mening, al sammenhæng ud af hans liv, der er berøvet sin substans: »Life's but a walking shadow, a poor player,/ that struts and frets his hour upon the stage/ and then is heard no more: A tale/ told by an idiot, full of sound and fury,/ signifying nothing«⁵.

Kun det er, som ikke er. Det er ondskabens væsen, dens vej, dens mål. Derfor siges det også om Djævelen i et andet af de store europæiske forførelses-værker, Goethes »Faust«, at han er »ein Gesist, der stets verneint«. Jeg kender ikke nogen mere frysende, fortvivlet, og rædselsvækkende skilddring af et menneskes opløsning og undergang efter at have indladt sig med det onde end netop »Macbeth«, der er den bedst tænkelige og derfor mest overbevisende bekræftelse af Paulus' ord, at »syndens sold er døden« – uanset om så Shakespeare var kristen eller ej. Døden hærger i tragedien, ikke blot i den forstand, at mord følger på mord, der følger på mord i vanvittig eskalering, men også i den forstand, at det hele univers synker tilbage i kaos. Macbeth's verden – titelpersonens som stykkets – er et øde, rædsomt, dødt landskab hyldet i ondskabens tåge. Derfor stilles der også i denne tragedie flere spørgsmål end i noget andet af Shakespeares stykker; alle mister orienteringen, ja stykket begynder med et spørgsmål: »1. Witch: 'When shall wee three meet again?'« Som Macbeth og hans Lady Macbeth deformeres sjæleligt i den forbrydelse, som lægger mennesker og land øde, sådan vrides selv naturen af led, så at denne verden af rædsel, tvivl og mørke frembringer de særeste monstre, ildevarslende, forkrøblede væsener: »The armed rhinoceros«; ulven »whose howl's his watch«; uglen: »fatal bellman who gives the stern's goodnight«. En falk overfalder og dræbes af en »mousing owl«; Duncans heste æder hinanden; en voldsom, grufuld nat genlyder af »screams of death«, og jorden skælver. Hele dette rædselssceneri sammenfattes i ordet frygt: »Fear«, som er overalt og samler sig til et regulært mareridt: »Now o'er the one-half world,/ nature seems dead, and wicked dreams abuse/ the curtain'd sleep«.

Ondskaben dræber tre fundamentale fornødenheder: Tiden, søvnen og højtiden.

Tiden, som er livets velsignelse og vækstbetingelse frem mod modenhed, afklaring, lykke, fylde, tømmes og bliver gold, tom og død: Macbeth: »To-morrow, and to-morrow, and to-morrow/ creeps in this petty pace from day to day/ to the last syllable of recorded time, and all our yesterdays have lighted fools/ the way to dusty death«. Tiden tilintetgøres, fordi døden er tidens ophør, den strømmende tid standses som blodets strøm i årerne. Og

5 Bemærkningerne om »Macbeth« står i gæld til Shakespeare-forskeren G. Wilson Knights essays om tragedien i henholdsvis *The Imperial Theme* og *The wheel of Fire*.

tiden tilintetgøres, fordi destruktionen uvægerligt også destruerer sig selv. I udslukkelsen af alt liv, ligger også ophævelsen af tiden. Tilbage bliver kun tomheden.

Dernæst dræber ondskaben søvnen, som er sjælens og kroppens hvile og dermed genopladning. Går tiden i stå, ebber også dens rytme ud, vekselvirkningen mellem mørke og lys, mellem nat og dag, og der bliver mørke midt på dagen. Den rastløse er også den hvileløse og den hvileløse den søvnløse.

Jesus sov – tilmed i en båd i hård sø, der gjorde disciplene lamme af skræk, så de vækkede ham og skreg: Herre! Vågn op, vi forgår! Hård var søen, fordi dæmonerne hærgede og sloges, så at bølgerne rasede. Den onde ånd kan ikke sove, men vandrer gennem vandløse egne og søger hvile; når den ikke finder den, siger den: Jeg vil vende tilbage til mit hus, som jeg forlod. Når den så igen farer i et menneske, er Fanden løs. Og søvnen væk.

Macbeth's ondskab fører til mord på en sovende efter at have beværtet ham, men han myrder ikke kun et levende væsen, han myrder livet selv, og fordi han dermed også myrder tillid, gæstfrihed, højtid og søvnen, bliver han til straf en levende død, uden den vederkvægende søvn og den nærende føde, den afslappende højtid.

Macbeth: »Methought I heard a voice cry, 'Sleep no more! Macbeth dost murder sleep', the innocent sleep,/ sleep, that knits up the ravell'd sleeve of care,/ the death of each day's life, sore labour's bath,/ balm of hurt minds, great nature's second course, chief nourisher in life's feast«.⁶

7.

Enhver forbryder forsynder sig imod søvnen og højtiden. »Kom hviledagen i hu, at du holder den hellig«, den dag, hvor mennesket efter skaberens forbillede hviler efter hele sit værk, det, som er udført, og se, det er såre godt. Både Hitler, Lenin, Stalin og Mao var hvileløse og derfor søvnløse. Og ingen af dem kendte til højtiden, hvor mennesket i ærbødighed og taknemmelighed fejrer det, som er større end det selv (Gud), men kun til parader, hvor de fejrede sig selv: I Nürnberg, på Den røde plads og på Den Himmelske Freds Plads – og hver gang en fejring, som ikke var en ægte fejring⁷, men en magtdemonstration.

6 Om Pinkie i Graham Greene's anførte roman hedder det: »He had no dreams. His sleep was functional«; det vil sige: Han sov ikke, han var bevidstløs.

7 Jvf. Tysk: Feier=festdag, af senlatin: Feria – vores ferie, der jo netop er suspensionen af den daglige hvile- og rastløshed, fritagelsen fra alle de bekymringer, som Jesus siger, hver dag har nok af i sig selv. Duden – Deutsches universal Wörterbuch siger: »Feier, a) festliches Veranstaltung anlässlich eines bedeutenden Ereignis oder eines Gedenktages; b) festliches, würdiges Begehen: Die Feier des heiligen Abendmahls.« Der er hverken noget festligt eller højtideligt over partimanifestationer eller militærparader. Tværtimod: Begge dele er skræmmende, og det er netop meningen.

I 1910 bemærkede en af Lenins politiske modstandere, at det var umuligt at indgå aftaler med en mand, som »er optaget af revolutionen fire og tyve timer i døgnnet og ikke tænker på andet end revolutionen, og som, selv når han sover, ikke drømmer om andet end revolutionen«. Da revolutionen faktisk kom, ændrede det intet ved Lenins mani, tværtimod! Den unge partisekretær, Khrustjov sagde engang til en oprømt forsamling af partikammerater: »En bolsjevik er én, der føler sig som bolsjevik, selv når han sover«. Sønnen var kun endnu en mulighed for at føle sig som bolsjevik. Som Martin Amis bemærker: »But that is what they want, the believers, the steely ones, that is what they live for: The politicization of sleep. They want politics to be going on everywhere all the time, politics permanent and circumambient«. Også Stalin, siger Amis, »craved and brought about the politicisation of sleep. He murdered sleep«⁸. Han kendte og udnyttede den grusomme tortur, det er uafbrudt at forhindre offeret i at falde i søvn.⁹

8.

Den kloge og vittige Chesterton bemærkede engang, at »en virkelig gal mand, det er en, som har mistet alt, undtagen forstanden«. Det kunne katolikken Chesterton sige, fordi han kendte katolikken Pascal, der sagde, at »hjertet har sine grunde, som forstanden ikke fatter«¹⁰. Hjerteløs, det har Satan altid været, men – og som uundgåelig følger heraf – udstyret med en ensidig, destilleret, klinisk og kynisk forstand af den art, som er lys uden varme, det lys, som ifølge Grundtvig er »helvedes kval«. Lucifer – han er lysbringeren. Derfor kunne et ambitiøst forstandsmenneske som Georg Brandes identificere sig med netop Lucifer, for »lys over landet, det er det, vi vil«, som hans discipel, I. P. Jacobsen sagde. Forstandens klare lys over en tidsalder, der var formørket af religiøs overspændthed og nationallibe-

8 Martin Amis: *Koba the Dread*; London 2002.

9 Macbeth lader sig anskue som selve arketypen eller urbilledet på forbrydere, der som de her nævnte forskriver sig til ondska-ben. Som Macbeth træt til døden tilstod at vade i floder af blod, således tilstod Khrustov: »My arms are up to the elbows in blood« (William Taubman: *Khrustjov. The man and his era*; London 2002); Molo-tov hævdede, at samme Khrustjov som partiboss i Ukraine havde underskrevet lister, der sendte »54.000 people to the next world«. Det er påfaldende, hvordan et mønster gentages og varieres: Som Darl hos James Lee Burke nyder at ydmyge, latterliggøre og skræmme andre, sådan kan Albert Speer i sine erindringer berette om, hvor anspændt stemningen var ved måltiderne hos Hitler – alle var hunderædde for blot den ubetydeligste forseelse. På tilsvarende måde opnåede Stalin en pervers lyst ved midt om natten at forstyrre partispidsernes søvn ved at lade dem hente ud til sin dacha. De hadede og frygtede disse orgier, hvor han som en lystigt grinende dukkefører tvang dem til at drikke sig fra sans og samling og danse – Khrustjov »like a cow on ice« (opr. cit).

10 »Le coeur a ses raisons, que la raison ne connaît pas; Dieu sensible au coeur, non à la raison« (fragm. 277 og 278).

ralt sværmeri, seksuel bornerthed og indskrænket småborgerlighed. Men i denne vilje til oplysning lå samtidig en hovmodig vilje dels til selvhævdelse, dels til fordømmelse.

Så helt forskellig fra den oplysning, Grundtvig ville antænde: »Hvad solskin er for den sorte muld,/ er sand oplysning for muldets frænde«, derfor: »Som solen skinner i forårstid,/ og som den varmer i sommerdage,/ al sand oplysning er mild og blid,/ så den vort hjerte må vel behage«. Her forbindes lyset med hjertet som en beslægtet, mens det luciferiske lys er »vor kolde kundskab«, forstandens vilje til magt og beherskelse.

Men alliancen med forskrivelsen til Lucifer er altid et farligt forehavende, det viser et af det 19. århundredes store digterværker, Goethes »Faust«, og et af det 20. århundredes, Thomas Manns »Dr. Faustus«, og det viser al erfaring. Den kunst, Thomas Manns Dr. Faustus, komponisten Adrian Leverkühn skaber er nok brillant og glødende, men det er kolde gløder, for den er skabt på det vilkår, at han ikke må elske. Det er Djævelens betingelse.

Grundtvig kendte også Djævelens betingelse, så at han følte »til fulde/ hjertets hårdhed, hjertets kulde«. Han skelnede mellem to lys, det livgivende og skabende og det afsvidende og dræbende: »Da skal man forskel kende/ på solskin og på lyn,/ skønt begge de kan brænde/ og skabe klare syn,/ thi, som fornuffen giver,/ det ene lys opliver,/ det andet slår ihjel«.

9.

Den første mest storslåede og perspektivrige skildring af Satan eller Lucifer, jeg kender til, findes i den engelske digter John Miltons store digt »Paradise Lost« fra 1667. Her tegnes der et så magtfuldt og storladent, et så grelt og dynamisk billede af Satan, at mange har ment, han er digtets hovedperson og forfatterens egentlige helt. Et synspunkt, der er *brilliantly perverse*, som en kritiker har sagt. Men et forståeligt synspunkt – af to grunde: Dels er Satan vitterligt en stærk, voldsom og spektakulær person i digtet, dels har det onde altid en sær glødende, dragende, pirrende, kulørt magt; at flirte med det er som at lege med ilden. Ethvert ugeblad forudsætter, at læseren fanges af Peter Lundin, men ikke gider ofre en linje på en frivillig socialarbejder i Rio, for hende er der intet dæmonisk fascinerende ved. Godheden er kedelig, går man ud fra, et synspunkt, der naturligvis er *brilliantly perverse*. For kommer det til stykket, er det jo socialarbejderen, vi alle (i hvert fald de fleste) ville foretrække.

I digtets første sang ligger Satan nedstyrtet i det dybeste, svovlende, stinkende, flammende helvede, i »darkness visible«, efter sit oprør i himlen, hvor han var en ærkeengel, der ville røve det evige lys, hvori Gud bor. Deraf navnet Lucifer. Straks i helvede hævder han sin stædige, uforanderlige ondskab: »What though the field be lost?/ all is not lost: The unconquerable will,/ and study of revenge, immortal hate,/ and courage nev-

er to submit or yield« (v. 105- 8)¹¹. Derfor kan han også lidt senere proklamere: »Farewell, happy fields,/ where joy forever dwells! Hail, horrors, hail,/ infernal world and thou, profoundest hell,/ receive thy new possessor: One who brings/ a mind not to be changed by place or time./ The mind is its own place, and in itself/ can make a heav'n of hell a hell of heav'n./ What matters where, if I be still the same.« (249-56).

En uforanderlig bevidsthed, ikke så sært Satan hos Dante sidder fastfrosset allerlængst nede i helvedes dragt. En bevidsthed, som kan skabe himlen om til helvede, helvede om til himmel. Og »foul is fair and fair is foul«! Men altså kun i bevidstheden, som således frigør sig fra enhver forankring i den virkelige verden. For solipsistisk er bevidstheden sit eget sted, fri, uafhængig af alt andet end sig selv. De kommende ting kaster deres skygge forud, siger apostlen og her kastes skygge forud til både Descartes' påstand om bevidstheden som den sande virkelighed, mens alt andet i verden reduceres til materiale for den, og til Kants autonome vilje¹².

»Here at least/ we shall be free«, proklamerer Satan, »still the same«, og følger triumferende til: »Better to reign in hell than serve in heav'n«. Den same ondskab, og helvedes frihed og herredømme er netop ondskabens frihed og herredømme, den kolde, samvittighedsløse, brutale, kyniske, alt – til sidst også sig selv¹³ – tilintetgørende, vellystige ondskab, den ondskab,

11 Digtet er under nyoversættelse til dansk, men hvornår det foreligger, vides ikke.

12 »Autonomie ist also der Grund der Würde der menschlichen und jeder vernünftigen Natur«. Kristendommen siger det modsatte, nemlig at menneskets værdighed består i dets gudbilledlighed, at det er skabt. Men Kant insisterer: »Autonomie des Willens ist die Beschaffenheit des Willens, dadurch derselbe ihm (unabhängig von aller Beschaffenheit der Gegenstände des Willens) ein Gesetz zu sein«; altså: »a mind not to be changed by place or time«. Kant-citaterne er fra »Grundlegung zur Metaphysik der Sitten«.

13 »Jeg stoler ikke på nogen, ikke engang på mig selv«, sagde Stalin.

14 Bag udsagnet skjuler der sig den sentimentalitet, som altid er kynismens ledsager. Stalin græder over ét dødsfald, men ikke over en million; samtidig vil kynikeren være tilbøjelig til at kamuflere sin lyst ved forbrydelsen som et offer i en retfærdig sags tjeneste: I august 1937 brølede Khrustjov om sine tidligere venner og kolleger: »These scoundrels must be destroyed – we must march across the corpses of the enemy towards the good of the people«. Det fuldendte hykleri: Ondskaben udfører sine gerninger i det godes tjeneste. Eksemplerne er legio. Man mener at vide, hvem og hvad mennesket er, og hvordan det bør formes, en indstilling, der uvægerligt fører til vold, terror, mord og koncentrationslejre. For det første fordi de, der har en anden opfattelse af det gode, defineres som onde og skadelige og derfor kun værd at udrydde. For det andet: Vil man ikke sit eget bedste, må man jo tvinges. Således skrev bolsjevikken Bucharin i 1920: »Proletarisk tvang i alle dens former, fra henhrettelsen til tvangsarbejdet, er, hvor paradoksalt det end måtte lyde, det, der vil forme den kommunistiske menneskehed ud fra menneskematerialet fra den kapitalistiske æra«. (Saffranski, opr. cit. s. 150). Bemærkelsesværdig er i denne sammenhæng Peter Øvig Knudsens nu afsluttede interview-serie i Weekendavisen med tidligere medlemmer af KAP (Kommunistisk Arbejderparti), der dyrkede Enver Hoxas Albanien og Pol Pots Cambodia som åbenbaringer af paradys på jord, skønt

som fik Stalin til at hævde, at »ét menneskes død er en tragedie, én millions ren statistik«.

Sådan noget sludder! En million menneskers død er en million, ja mange flere tragedier. Så enkelt er det!¹⁴

Om den luciferiske bevidsthed siger en af de andre faldne engle lidt senere: »— for who would lose,/ though full of pain, his intellektual being,/ those thoughts that wander through eternity,/ to perish rather, swallowed up and lost/ in the wide woomb of uncreated night,/ devoid of senses and motion«.

Den intellektuelle væren, der i sin sødmefyldte smerte vandrer rastløs gennem evighederne. I disse linier fødes den flatterende skæbne, den bekræftende selvspejling, det ensomt heroisk kæmpende menneske i evig konflikt med en absurd eller banal omverden, det menneske, som erfarer det sublime, det kosmiske gys i mødet med tilværelsens, blinde, grusomme tilfældighed og derfor falder tilbage på sig selv med en stolt skælven over sin intellektuelle formåen (»— for who would loose his intellektual being,/ though full of pain«). Bevidstheden forlyster sig i en sadomasochistisk vellyst¹⁵, som er et biprodukt af menneskets karakter af rationelt væsen. Lidelsen bliver patetisk identitet, som den blev det for Kierkegaard efter Cor-sar-striden, og sådan som Satans pine og hans opsætsigt heroiske accept af

begge lande, det sidste især var det rene helvede. De fleste gamle KAP medlemmer bagatelliserer deres blinde tilbedelse og forherligelse af Pol Pot med to begrundelser: Den første, at de jo ikke kunne vide, hvor ufattelig hensynsløs og pervers en forbryderbande han og hans folk var. Vi vidste det jo ikke! lyder forklaringen, og den godtages åbenbart; nu kører Socialdemokratiets formand parløb med BUPLs formand, skønt hun hørte til den hårdeste, mest forstenede kerne i partiet. Vi vidste det ikke! Sådan undskyldte nazisternes medløbere sig også, men de blev ikke tilgivet. De måtte tværtimod betale livslangt for ofte harmløse forseelser (se f. eks. Claes Kastholm Hansens *En kvindes historie*, Gyldendal 2000). Den anden begrundelse: At de unge idealister ville det gode. De burde have vidst bedre, for de kunne have lyttet til Jesu ord: »— ingen er god, uden én, nemlig Gud« (Markus-evg. 10, 18). Men for at fremme det gode var det onde nødvendigt, og så er det gode ikke længere godt, og bagvendt dikterede det gode altså at tortere og myrde (mindst) en million mennesker i Cambodia og når lejlighed bød sig sandsynligvis også i Danmark. Særlig interesse påkalder fænomenet Jørgen Ramskov sig; fra forhenværende KAP-aktivist og folkedrebsformægter er han avanceret til næstkommanderende i Danmarks Radio, hvor han har afvist i TV at sende filminstruktøren Jytte Rex's mesterværk om grafikerne Palle Nielsen – med den begrundelse, at Nielsen ikke er kendt nok i Danmark! Af en afdanket kommunist er der blevet en afstumpet populist!

- 15 Jeg bruger med vilje et udtryk fra kataloget over seksuelle varianter (afvigelser), idet lidelse ofte forbinder sig med lyst, så at den bliver netop patetisk (af græsk: *pathæ* = lidelse, men også skæbne); i vores kultur har begrebet *patos* fået en ekstra betydningdimension, idet *patos* eller patetisk snarere end egentlig lidelse betyder den lidelsesfulde poseren eller den offerrolle, som har offentlig appel; patetisk kan man kun være i andres øjne, altså over for et publikum; i enrum kun i fuldskab, hvor publikum så er forestillet.

sin status i Milton's helvede ikke blot er pompøs og prangende, men også skulpturel og derfor appellerer til (nogles) medfølelse og beundring, skønt han er den skinbarlige ondskab.

10.

Hvorfor er vi tilbøjelige til at undskylde ondskaben? Fordi alle mennesker er helt vilde med at tilgive. Man bliver god af at tilgive. Men tilgivelse giver kun mening, når det er den forurettede, der tilgiver. Jesus bad for sine fjender: »Tilgiv dem, thi de ved ikke, hvad de gør«. Han tilgav dem, som forbrød sig mod ham, ikke imod en anden. Gud kan tilgive på andres vegne, jeg kan ikke, undtagen – under særlige omstændigheder – på Guds vegne. Men mennesker gør det, samfundet gør det ustandseligt. Om det er begrundet eller ej, er underordnet, men der er en udbredt folkelig fornemmelse af, at der tages et større hensyn til voldsmanden end til offeret. Det gælder om at forstå voldsmanden, forklarer kriminologer, og at forstå vil sige at undskylde, og at undskylde vil sige at tilgive. For at forstå alt er at tilgive alt: *Tout comprendre c'est tout pardonner*¹⁶. Chesterton kaldte den indstilling for »Djævelens sentimentalitet« og havde Dostojevskij, som selv havde erfaret både domfældelse og straf, med sig.

I 1873 skrev han bekymret i artiklen »Om vore domstole og vore forbrydere«¹⁷ følgende: »Helt besynderligt er det nu imidlertid, at man hos os nu om stunder næsten aldrig dømmer til straf, men i ét væk frikender«. Hvorfor frikender man? Fordi man uvilkårligt anstiller følgende betragtning: »Er vi bedre end den anklagede? Vi har det godt og lever i ro og tryghed, men var vi i hans sted, hvem ved, om vi så ikke havde gjort noget værre? – og derfor frikender man«. Man slår fast, at »samfundet er slet, derfor er vi slette. Men vi lever i velstand og tryghed. (–) Havde vi ikke det, ville vi sikkert være faldet ganske som forbryderen. Hvem har så skylden. Miljøet har skylden. Følgelig har vi blot en slet samfundsordning, og vi har derfor blot at sige til forbryderen: Du er uskyldig, thi man kan overhovedet ikke tale om forbrydelser! En sådan følgeslutning ville være den største ulykke.«¹⁸

Hvorfor? Fordi Dostojevskij er kristen og derfor ved, hvad ansvar og frihed er: »Idet kristendommen gør mennesket ansvarligt, anerkender den

16 Jeg citerer vendingen på fransk, eftersom dens genesis formentlig er Mme de Staëls roman *Corinne* (1807), hvor det hedder: »Tout comprendre rend très indulgent«.

17 En forfatters Dagbog; København 1948.

18 Der er næppe tvivl om, at der består en åbenlys og alvorlig diskrepans mellem den almindelige retsbevidsthed og mange kriminologer (Balvig og Greve f. eks., jf. Politiken d. 6. 5. 2003), der anser straf for formålsløs, idet deres deterministiske menneskesyn leder dem til den opfattelse, at mennesket ikke vælger frit, men er determineret af arv og miljø. Derfor bør straf afløses af psyko-sociale foranstaltninger.

dermed menneskets frihed. Men læren om miljøet, som vil gøre mennesket afhængig af enhver fejl i samfundets indretning, berøver mennesket dets personlighed og løser det fra enhver individuel moralpligt, fra enhver selvstændighed, og fører det ind i det gemeneste slaveri, som tænkes kan«.

11.

Et eksempel på, hvor udbredt den holdning: At forstå alt er at tilgive alt, får vi fra en af det forrige århundredes mest fremragende og mest læste romaner, nemlig Albert Camus' »Den fremmede« (1942). Af læseren kræves der en betragtelig indsats for at gøre sig fri af dens umiddelbare fascinationskraft og lavmælte, men overtalende retorik og indse, hvor dæmonisk en tekst denne foruroligende moderne klassiker i grunden er.

De fleste læsere fastholder deres umiddelbart sympatiske indtryk af den upåfaldende, uambitiøse, flegmatiske Mersault, der opfattes og undskyldes som et offer. En amerikansk litteratur-professor¹⁹ har gennem flere semestre bedt sine fortolkningshold om korte vurderinger af Mersault og hans skæbne. En skriver: »Man må forstå Mersault for at indse, at hans handling ikke var hans eget valg, men bare noget, der skete«. En anden: »Drabet var nærmest et uheld. Han er ikke kriminel. Han er bare en mand i en skidt situation«. En tredje: »Romanen afslører det franske retssystems manglende evne til at håndtere en situation som Mersaults, hvis ærlighed fører til hans dødsdom«. En fjerde: »Mersault dømmes til døden, mere fordi han er den, han er, end for den forbrydelse, han har begået«.

Romanens idealiserede flegma, hovedpersonens konsekvente mangel på engagement i sin egen og andres tilværelse kamuflerer sig med egenskaber som »absurditet«, »fremmedgørelse«, »autenticitet«, »oprigtighed«, holdninger der er i høj kurs hos en sekulariseret vestlig offentlighed, ikke mindst yngre læsere. Så uvilkårligt drages vi ind i Mersaults tomme verden og lidenskabsløse bevidsthed, at enhver tanke om hans misgerninger og skyld vejres væk lige så hurtigt som røgen fra hans cigaretter.

Mersault lever et minimal-liv uden nogen moralsk refleksion eller engagement i andre mennesker. Momentvis gennembrydes hans indholdsløse tilværelse af meget intense sensuelle oplevelser, stærkt fysisk nærvær. Selv efter drabet og sin arrestation gør han sig ingen tanker om forbrydelsen; ikke så meget som antydningen af samvittighedsnag endsiges anger finder vi. Men dog en stærk lidenskab, som først er stum, men langsomt vokset frem og til sidst udlades i flammende vrede på fængselspræsten. Omsider vinder Mersault en identitet af luciferisk art. I sin erkendelse af absurditeten skiller han sig ud fra den sløve, bornerte, illusionensfyldte masse og tager stoisk og demonstrativt lidelsen på sig.

---

19 Roger Shattuck: *A Forbidden Knowledge. From Prometheus to Pornography*; St. Martin's Press, New York 1996.

Om sin hovedperson sagde Camus: »Han mangler overhovedet ikke følelser, tværtimod: han er ansporet af en dyb passion – dyb fordi den forbliver stum, en passion for det absolutte og for sandheden.«²⁰ Og Camus fortsætter: »Jeg vil også gå så vidt som til at sige, at – paradoksalt nok – har jeg i Mersault forsøgt at vise den eneste Kristus, vi fortjener. Det bør stå klart, at jeg ikke er ude i blasfemisk ærinde, men taler med den let ironiske hengivenhed, en kunstner naturligt føler for de karakterer, han skaber«.

Mersault er aldeles ikke nogen Kristus. Han er en perverteret Kristus, for han er en sen, reduceret variant af Miltons Satan. Ensom, patetisk, heroisk, selvberørende vil han omsider være fri, som Satan i helvede. Som en anden af sine forfædre, nemlig Kierkegaard skaber han sin identitet i martyriet, og bogen slutter i en grum parodi på både Kierkegaard og Kristus og med en allusion til Baudelaires hymniske besyngelse af helvedes kval: »Mon semblable, mon frère«.

Brugen af ordet fuldbragt i romanens sidste linjer er ikke tilfældig, som intet er tilfældigt i dette intense, komprimerede kunstværk.

Det hedder til slut: Jeg »lukkede mig for første gang op over for verdens ømme ligegyldighed. Jeg følte den så lig mig selv, så broderlig, at jeg forstod, at jeg havde været lykkelig, og at jeg stadig var det. For at alt kan blive fuldbragt, for at jeg skal føle mig mindre ene, ønsker jeg blot, at der må komme tilskuere den dag, jeg skal henrettes, og at de vil hilse mig med hadefulde råb«²¹.

12.

Hvad er årsagen til det onde? Hvor kommer det fra? Mit svar – som jeg har søgt at nærme mig i det foregående – er det samme som kristendommens: Det onde udspringer af arvesynden, der skal forstås som en ontologisk kategori og ikke en moralsk. Man har haft for vane at identificere synden med handlinger eller livsførelse, der er blevet stemplet som forkastelige. Således har man søgt at diskriminere særligt frimodige eller grænseoverskri-

---

20 Bemærk, at lidenskab betyder både ubetinget engagement og lidelse – den holdning, hvori et menneske viser, hvem det er, hvad der gør lidelsen til selvrealisering, derfor er den samtidig lidenskab.

21 Hitlers hofarkitekt og rustningsminister, Albert Speer, kan opfattes som en intellektuel, højt placeret udgave af Mersault; men samtidig af den unavngivne angrende synder i »Faldet«. »Angezogen und angefeuert durch Hitler, dem ich verfallen war, hatte von nun an die Arbeit mich – und ich nicht sie«, skriver han i sine »Erinnerungen«; siden vedgik han sin skyld, udstod sin straf og skabte sig efterfølgende i kraft af sin charme og udstråling og førstehånds viden en position som offentlig person. Men undervejs tænkte han lige så lidt på de uhyrligheder, han medvirkede til, som Mersault på sin forbrødelse.

dende seksuelle aktiviteter som syndige²². Men man bør huske, at helt op til 1960erne var – især en ugift piges – graviditet en social katastrofe og skandale. De præventive midler er den mest frigørende revolution, verden endnu har set. På samme måde med indtagelse af spiritus og deltagelse i kortspil. Fordømmelsen af disse aktiviteter som syndige er ikke teologisk, men socialt betinget: I løbet af ganske få år afskaffede Indre Mission den katastrofale og destruktive alkoholisme blandt fiskere på vestkysten, og det vanvittige og udbredte hasardspil blandt både fiskere, bønder og husmænd. I begge tilfælde med social og psykisk stabilisering som resultat.

Brugen af ordet synd i forbindelse med former for livsudfoldelse, som i dag betragtes som harmløse, måske selvfølgelig, har problematiseret det og gjort det til et fy-ord blandt kulturradikale.

Imidlertid er arvesynden ikke en betegnelse for moralsk fordømmelige handlinger, men for et uomgængeligt menneskeligt vilkår, hvad forståelsen »arve-« signaliserer. Det er et vilkår, man har overtaget, som man har taget sin øjenfarve, sin hårfarve og diverse andre kendetegn i arv fra sine forældre uden at kunne gøre fra eller til. Hvad man har taget i arv er da den kendsgerning, at enhver er centrum i sin egen bevidsthed. Vi ser, sanser og oplever omverdenen centralperspektivisk – med os selv som centrum; vi kan dreje omkring vores egen akse og som et filmkamera panorere 360 grader – verden ligger uden for mig, og jeg er selv det midtpunkt, hvorfra jeg anskuer den. Samtidig er det uomgængeligt, at vi alle søger at opnå vellyst og undgå ulyst; der kan herske uenighed om, hvad der er det ene og hvad det andet, men vi søger altid at unddrage os det, som vi føler ubehag ved, og sikre os det, som giver opfyldelse og tilfredsstillelse. Disse to forhold er det, kristendommen betegner som arvesynd, for de er årsagen til alle konflikter mennesker imellem. Det er de andres fejl, smålighed, ondskab, at de ikke kan se, jeg har ret!

Desuden hører endnu et forhold med, nemlig at mennesket er en bevidsthed, som ved af sig selv, hvad dyrene formentlig ikke gør. Derfor kan et menneske forstille sig, hvad en hund næppe kan. Er den glubsk, kan den ikke skjule det; har et menneske onde hensigter, kan det træde den anden i møde med engleagtig hjertelighed – for at fremme sin ondskab. Forstillelsens mulighed bliver til i og med syndefaldet, hvor mennesket netop drives af sin lyst: Lysten til at blive som Gud til at kende godt og ondt; indtil da lever mennesket i det ubevidste. Med bevidstheden følger den seksuelle identitet, Adam og Eva skammede sig, fordi de var nøgne, og erkendelsen af døden, som er følgen af det tabte Paradis.

---

22 Dette er ikke enestående for kristendommen; enhver religion og enhver ideologi vil søge at regulere og dominere seksualiteten, fordi den er det eneste basale menneskelige behov, der kan manipuleres og lades utilfredsstillet, uden at det enkelte individ dør; mad og drikke er derimod nødvendige til livets opretholdelse.

Kristendommen forholder sig realistisk, på én gang skeptisk og anerkendende til bevidstheden, hvortil den knytter ansvaret og samvittigheden: »Gå bort og synd ikke mere«, siger Jesus til den, han har hjulpet, og appellerer derved til akkurat samvittigheden frem for den mekaniske lovunderkastelse. Det vil sige, at han gør fri. Står bevidstheden i samvittighedens, ansvarets og kærlighedens tjeneste, er den god. Går den sine egne veje, bliver den uvægerligt djævelsk, thi for at nå sit mål, må den forklæde sig som Djævelen forklædte sig som en slange. Vil bevidstheden sit eget, forbliver den i selvskheden og egenrådigheden, og akkurat selvskhed og egenrådighed er synd, og syndens midler er løgner og mørket, Djævelen er »løgnens fader« og »mørkets fyrste«. Netop fordi bevidstheden kan forestille sig, så at man syner af ét, men er noget andet. Løgner skaber mørke: Ved vi ikke, om vores kollega, ægtefælle, barn taler sandhed, er vi fortabt. Hvor mange gange har den ene ægtefælle ikke i desperation og fortvivlelse råbt til den anden: Bare du dog ville sige det, som det er. Har du en anden, så sig det dog! Det kan jeg til nød klare, men løgner er det ikke til at leve med!

Den, der lyves for, lever i mørke, mens sandhed og lys hører sammen. Derfor siges det også til sidst i Bibelen: »Gud er lys, der er slet intet mørke i ham«, og Jesu siger om sig selv: »Jeg er verdens lys«, fordi han er sandheden og kærligheden i fuldkommenhed. Mens Djævelen har været en løgner fra første færd, da han forførte Eva og Adam med en løgn, som jo altid er forførerens redskab. Straks var løgneren kommet ind i verden, så fulgte striden: Adam giver Eva skylden for ulydigheden, sådan som mænd lige siden har givet kvinder skylden for alverdens ulykker. Arvesyndens følge, som ikke er en naturnødvendighed, den kan styres af samvittigheden, ansvaret og kærligheden, men arvesyndens følge er synden i dens variationer, der er talrige som stjernerne på himlen og sandet ved havet. Og synden er jeg-viljen, altså egenrådigheden, selvskheden, hvorefter al ondskab udspringer. Det onde er jeget i dets selvhævdelse, og den opfindsomhed og fantasi, hvormed jeget søger sit eget, er udtømmelig. Hvor hævder jeg-et sig selv i sin ondskab? I viljen til magt og i viljen til besiddelse²³. En dæmonisk vilje, som manifesterer sig endog i seksualiteten, der skulle være kærlighedens højeste udtryk, men jævnt hen perverteres til magtdemonstration og -misbrug. På tilsvarende måde: Selvhævdelsen ytrer sig som ondskab i kravet om ret, som altid gør rethaverisk, og ret skaffer man sig over for en anden, som må give køb. Kristeligt talt har et menneske ingen rettigheder; et menneske har pligter.²⁴

23 Hvad driver Macbeth – andet end viljen til magt og besiddelse?

24 »Begrebet pligt står over begrebet ret, som er det underordnet, og er relativt. En ret er intet i sig selv, og eksisterer kun i kraft af den forpligtelse, hvortil den svarer. En retlighed holdes ikke i hævd på grund af det menneske, der besidder den, men for-

13.

Jeget kan dog ansføres til afkald – i selvforglemmelse og hengivelse. Befalingen: Du skal elske Herren, din Gud, indebærer en forpligtelse, som altid er til stede, nemlig forpligtelsen til at elske næsten og til at elske verden, som den træder os i møde i det sande, det skønne og det gode. Hvorfor fordyber mennesker sig – i naturvidenskab, filosofi, digtning og jura? Naturligvis af kærlighed til en verden og en orden, som er større, rigere og mere forunderlig end deres egen. Man kan standse op og udnytte alt – selv kunsten – til egen – økonomisk eller prestigemæssig – fordel, men man kan også i kærlighed give sig hen til Gud, det vil sige i evnen til at forundres og forbavses og derved forvandles – fra klarhed til klarhed, i evnen til bestandigt at tage imod det under, som verden er, ikke for at udnytte den, men for i kærlighed at skue Gud, som er kærlighed.

Derfor giver Gud heller ikke mennesket en sten, når det beder om brød. Enhver opfyldelse er en virkning af bønne: »Bed, så skal der gives jer; søg, så skal I finde; bank på, så skal der lukkes op for jer« (Mattæus-evg. 7. 7). Eller med Grundtvigs vidunderlige formulering: »Men altid det dages dog på ny,/ hvor hjerterne morgen vente«. Derfor er enhver fordybelse i det, som ikke er mig, det, som er fremmed og anderledes i sidste instans en åbenbaring af Guds kærlighed, men en åbenbaring, som forudsætter opmærksomhed – i ordets dybeste betydning, som vi kan lære af fransk: »Attendre« – betyder både at afvente i tålmodighed og vedholdende rette opmærksomheden imod noget bestemt, uden for mig, noget fremmed, anderledes. Det er denne afventen og denne forventning, som af mystikerne er blevet betegnet som »sjælens mørke nat«, som er en proces hen imod noget nyt, eftersom det altid dages på ny, hvor hjerterne morgen vente. I dette forløb, i denne forventning renses det onde ud af jeget, så at det ligger åbent for det nye, det fremmede, det forbavsende som en tør mark ligger åben, rede til at modtage regnskyllet, som en brud, der er rede til brudgommen. Om den årvågne forventning bruger Jesu lignelse om brudepigerne, der går brudgommen i møde, det billede, at de har olie på lamperne.

Et eksempel: Hvis en elev med opmærksomhed søger at løse en geometrisk opgave og efter en time ikke er kommet løsningen nærmere, så er timen dog langt fra spildt. For eleven har gjort fremskridt i en anden dimension: Opmærksomhedens, forventningens, fordybelsens og dermed selvforglemmelsens og hengivelsens dimension. Uden at det mærkes, har den tilsyneladende frugtesløse anstrengelse tændt nyt lys i sjælen, og virkningen indfinder sig en anden dag og måske i helt anden sammenhæng, i oplevelsen af et digt af Ewald, et maleri af Anna Ancher.

---

di andre føler sig forpligtet over for vedkommende. En forpligtelse træder i kraft, så snart den anerkendes. Og skulle ingen anerkende den, eksisterer den dog ligefuldt. En retlighed, som ingen anerkender, vejer ikke tungt« (Simone Weil: *Rodfæstelsen*; København 1960 s. 13.

Når man tvinger sig selv til at betragte en uløst opgave, indser man samtidig sin egen middelmådighed. Tager man denne indsigt til sig, er man på rette vej, for af den udspringer dels ydmygheden over for verdens mangfoldighed og skønhed, dels af den længselsfulde higen efter at se, indse, erkende og udvide sin viden, som er en helt anden drift end den selviske efter magt og besiddelse, eftersom de kosteligste goder ikke tilhører den, som vil bemægtige sig dem, men den, som venter på dem. I denne længsel bor samtidig glæden og fornøjelsen og den har som sit smukkeste udtryk og forklaring tjenerne, der i Jesu lignelse venter på deres herre. Sådant venter også den student, der hengivent og opmærksomt bakker med en vanskelig opgave på det øjeblik, hvor han i svimlende lykke ved, hvordan den skal løses. Da er han, som de tjenere, der våger og lukker op, når deres herre kommer, og da skal han lade dem sætte sig til et fyrsteligt dækket bord og selv varte dem op²⁵.

Ikke blot kærligheden til Gud, til det gode, det sande, det skønne, består i den selvforglemmende opmærksomhed. Kærligheden til næsten har samme vilkår. Frem for alt trænger det ulykkelige menneske til den medfølelde opmærksomhed, som er så vanskelig og sjælden, at den nærmest er et mirakel. Ud drives da det onde, når et opmærksomt og kærligt blik befries fra den betragtendes tanke på sig selv for at optage i sig det menneske, som betragtes, sådan som det er i sin fremmedhed og sin sandhed. Da sker det under, som Paulus beskriver med ordene: »Ikke jeg lever, men Kristus lever i mig«. Og da har de ord lydt: Vig bag mig Satan, da er ondskaben fordrevet og engle vil komme og tjene det opmærksomt elskende, selvhængivende menneske.

Grundtvig har skrevet et vers, som siger det hele:

*På vort eget nat og dag
stirrer vi med velbehag,
det forstyrrer freden!
Lad os **Jesus**, en og hver
Som vort liv og lys få kær,
Det gør enigheden.*

---

25 Til dette afsnit se: Simone Weil: *Den store forventning*; København 1958; afsnittet om skolekundskaber.